

Ключевые слова: глобализация, методология, государство, узкий и широкий подходы к пониманию глобализации, экономическая глобализация, политическая глобализация, системно-функциональный подход.

Summary

Balaklitskyi A. Contemporary methodological approaches to an investigation of globalization: the general characteristic.

The article explores contemporary methodological approaches to an investigation of globalization. In particular, it is stressed that globalization as a phenomenon of social reality – as a rule – is determined by scientists through a narrow or wide approaches. A narrow one to comprehension of globalization foresees just an investigation of its certain aspect or branch (for example, economic, sociological etc.). Unlike a narrow approach, a wide one to comprehension a phenomenon of globalization takes not only a separately selected field or branch of social life that determines a concrete measurement of globalization, but gives an opportunity to organically unite postulates of these theories in total. The article also pays attention that globalization has an uneven and contradictory character, is characterized by positive and in the same way negative tendencies of its development. Based on an exploration the author concludes that in contemporary conditions of human development phenomena of globalization should be considered from the position a system-functional approach which gives an opportunity to keep in mind different aspects of its revelation and functioning.

Key words: globalization, methodology, state, narrow and wide approaches to comprehension of globalization, economic globalization, political globalization, system-functional approach.

УДК 340.12

О. П. ІВАНЧЕНКО

Оксана Паєлівна Іванченко, аспірантка Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА: НАУКОВИЙ ВЕКТОР, ПРАКТИЧНІ ПОТРЕБИ

Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу є одним із пріоритетних напрямів сучасного правового розвитку. Цей процес – планомірний, включає в себе декілька етапів, на кожному з яких досягається певний ступінь відповідності з урахуванням принципу верховенства права. Є аксіоматичним положення, згідно з яким чим досконалішим, «рівневим» щодо юридичної техніки буде масив вітчизняного законодавства, тим успішнішою буде робота щодо проведення адаптаційних процесів. Не остання роль у розв'язанні цього завдання належить саме систематизації законодавства. Законодавство на сучасному етапі багато в чому не встигає за динамікою розвитку суспільних відносин, інколи вступає в протиріччя з раніш прийнятими правовими актами, колізує з ними. У результаті цього воно містить акти і норми, що формально не діють, в ньому зустрічаються прогалини і неузгоджені положення. Деякі законодавчі акти страждають повтореннями, містять не досить ясні, складні для пересічного громадянина, правопізнавальні конструкції, формулювання, терміни. Різноманіття нормативних актів, велика кількість юридичної інформації потребує визначеного порядку й організованості в системному розподілі правового матеріалу, зручності його використання на практиці. Вирішення цієї складної проблеми, що порушує оптимальні умови правового регулювання, полягає в систематизації. Потреба в ній викликана тим, що завдяки процесу систематизації можна подолати невпорядкованість у системі нормативно-правових актів, забезпечувати їх збалансованість, взаємозв'язок і компактність, позбутися протиріччя у законодавстві. Така діяльність особливо нагальна в умовах розвитку демократичної держави та функціонування громадянського суспільства.

Всебічна систематизація законодавства є першочерговою практичною необхідністю, як певний засіб впорядкування правових структур в умовах гармонізації правової системи України.

Постійний контроль за динамікою поточної правотворчості, узгодженість в єднанні її структурних елементів, їхнє всебічне опрацювання, техніко-правова уніфікованість є основною метою систематизації. Це й зрозуміло. Адже серед найбільш ефективних таких способів – уніфікація національних законодавств, за допомогою якої створюються однотипні, стандартні правові норми, що одноманітно регулюють суспільні відносини або створюють основу для знаходження їх спільності. Однакове правове регулювання відносин підвищує їх ефективність та попереджає юридичні колізії. Досить важливою складовою цього процесу є уніфікація.

У науковій літературі є різні визначення уніфікації законодавства: як процес «регулювання в межах одного правового інституту і поширення дії норм, що раніше призначалися для регулювання визначеного кола відносин»¹; як тенденцію, що виражається «в об'єднанні, укрупненні нормативних актів»². Під уніфікацією розуміють також «усунення розбіжностей в регулюванні визначених відносин»³. Існує думка, що уніфікація — це «процес вироблення єдиних (уніфікованих) правових норм для подібних відносин, незалежно від того, в яких правових формах такий процес здійснюється»⁴. Наведені визначення точно характеризують суть розглянутого явища. Однак вони не позбавлені недоліків. Не слід зводити поняття уніфікації до вироб-

лення однакових норм, розрахованих на подібні відносини. Процес уніфікації значно ширший, складніший, тому слід говорити про нього як про своєрідну науку узагальнення і єднання структур механізму правової регламентації. Його змістовні витоки формуються у свідомості законодавця як потреба вироблення уніфікованих правових моделей у визначених галузях законодавства. Проводяться порівняння найбільш оптимальних шляхів врегулювання однотипних відносин з урахуванням їх спільних властивостей і якостей як у внутрішньому, так і міжнародному праві. І лише потім розробляються правоположення з конкретних проблем. У цьому полягає суть процесу уніфікації. Але нерідко своє завершення вона одержує у формі технічного оформлення або у вигляді окремого нормативного акта, чи структурного змісту визначених розділів кодексів, положень, статутів тощо.

Отже, уніфікація має двоєдину спрямованість. Вона не тільки виробляє загальні правоположення з тих чи інших подібних проблем соціального розвитку, а й забезпечує грамотну техніко-формалізовану обробку вже прийнятих уніфікаційних положень, тобто систематизацію. Формулювання загальних норм – лише частина цього процесу, що є юридичною основою уніфікації. Такі норми можуть бути дефініціями, деклараціями, нормами-принципами, загальними дозволами, загальними заборонами тощо.

Уніфікація – це сукупність способів однакового врегулювання тих чи інших сторін соціальних відносин. Її основною внутрішньою властивістю саме і є єдність. Названі явища нерозривно пов'язані між собою. Уніфікація сприяє синхронній дії всіх структурних елементів системи законодавства, зміцнює їх взаємозумовленість. Монолітність системи, у свою чергу, виступає юридичною основою уніфікації законодавства, потреба в якій має періодичний характер, залежно від інтенсивності та нагромадження нормативного матеріалу. Уніфікацію не повинна «бентежити» специфіка суспільних відносин, диференційований підхід до їх регламентації. Наявність у цих відносинах спільних властивостей і граней, їх системна єдність одночасно припускає цілісне, уніфіковане врегулювання. Ефективність такого підходу вбачається у тому, що уніфікація, по-перше, створює ряд переваг законодавчого характеру (зменшує обсяг нормативного матеріалу, виключає елементи його дублювання), по-друге – полегшує застосування правових приписів на практиці (в тому числі міжнародній).

Процес уніфікації відбувається в межах усієї правової системи, а не окремих її складових частин чи структур. Його життєздатність залежить від рівня систематизації. Хоч, як уже зазначалося, ці категорії взаємозалежні, проте систематизація постійно виступає як провідний елемент. Її активність породжує диференціацію правової матерії, а отже, і потенційну потребу в уніфікації. Іншими словами, *систематизація законодавства — це такий складовий елемент, який породжує об'єктивну потребу в уніфікації*⁵. Разом із тим не слід думати, що послаблення процесу систематизації зупиняє уніфікаційний цикл. Уніфікації можуть піддаватися і соціально-правові відносини, яких не торкнулася систематизація.

На сьогоднішній день робота з упорядкування законів і нормативно-правових актів є ще недостатньо ефективною. Це пояснюється тим, що правотворча практика носить неузгоджений, нестабільний характер⁶.

Внаслідок цього інколи виникає своєрідне «відчуття» безперспективності в проведенні систематизаційних заходів.

Протиприродність такого стану виявилася в тому, що в умовах росту законодавчої активності, на жаль, знизився організаційно-технічний рівень систематизації правових положень. Тому є зрозумілою роль юридичної науки в дослідженні зазначених процесів та виробленні необхідних рекомендацій.

Актуальність дослідження процесів систематизації сьогодні визначається триваючим процесом кодифікації нового українського законодавства і незавершеністю його теоретичного осмислення. Незважаючи на те, що такі поняття, як «систематизація» і «кодифікація» щодо нормативно-правових актів широко застосовуються як в теорії держави і права, так і в спеціальних юридичних науках, до теперішнього часу вчені-правознавці не дійшли згоди стосовно їх визначень, ознак, функцій і видів.

Так, вчені-теоретики права сперечаються щодо визначення поняття систематизації нормативно-правових актів. Деякі запропоновані з них спробуємо навести:

«Систематизація – впорядкування законодавства, приведення його до внутрішньо узгодженої системи»⁷; такої ж точки зору дотримуються автори одного з найфундаментальніших підручників з теорії держави і права⁸; систематизація – це діяльність з упорядкування нормативно-правових актів, приведення їх в певну систему шляхом складання єдиних актів чи їх збірників⁹; «систематизація – це діяльність зі зведення нормативно-правових актів у впорядковану систему»¹⁰.

Як видно із змісту вищенаведених дефініцій, в основу їх групування покладено факт визначення поняття систематизації з використанням категорії «система». Проте це може викликати ряд ускладнень, оскільки визначення систематизації буде потребувати спочатку саме визначення терміно-поняття «система», її структури, складу елементів. У такий спосіб навіть поверховий аналіз вказує на необхідність подальшого теоретичного осмислення поняття «систематизації законодавства», виявлення його чітких ознак і невід'ємних рис з метою точного і однозначного тлумачення. Це знаходить підтвердження в літературі з теорії держави і права щодо цілей систематизації законодавства:

- забезпечення доступності законодавства, полегшення пошуку необхідної норми;
- зручність користування законодавством;
- облік законодавства.

Систематизація нормативно-правових актів може розвиватися в двох напрямках в будь-якій правовій системі: від загального до конкретного, наприклад, приймаються Основи законодавства, потім галузеві

кодекси тощо. Або ж систематизація законодавства проходить шлях від конкретного до загального, наприклад, спочатку окремі закони виокремлюються, потім інкорпорується, далі приймається ряд консолідуючих актів, за якими йде прийняття кодифікованих актів¹¹.

У теорії права також немає на сьогоднішній день єдиної точки зору щодо кількості видів систематизації. Класифікацію видів систематизації нормативно-правових актів можливо провести за різними підставами.

Кодифікація відповідає способу систематизації, при якому відбуваються підготовка і прийняття нового кодифікованого нормативно-правового акта, в основу якого покладено діючі раніше нормативно-правові акти, що піддані перегляду. Крім того, при кодифікації (кодифікуванні) можуть запроваджуватися абсолютного нові кодифікаційні нормативно-правові акти. Втім, наприклад, Т. Н. Радько вказує, що кодифікація як вид систематизації, являє собою особливу змістовну форму упорядкування нормативного матеріалу¹², отже виводить даний вид діяльності за межі систематизації.

Щодо цілей, способів та обсягу систематизації законодавства думки вчених розділились на протилежні.

Про необхідність переважачого кодифікування законодавства вказує Т. Н. Радько¹³, на гостроту питання про необхідність кодифікації чинного законодавства звертають увагу М. І. Абдулаєв, С. А. Комаров¹⁴, О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко¹⁵. Ця точка зору неодноразово підкреслювалася у вітчизняних енциклопедичних виданнях¹⁶.

Втім, має місце і протилежна думка. До супротивників суцільної кодифікації належить М. В. Сільченко, який не погоджується з думкою про можливість і необхідність повної кодифікації законодавства, мотивуючи свою точку зору тим, що «... високий динамізм суспільних відносин ... вимагає швидкого і своєчасного реагування з боку ... держави за допомогою правових засобів на постійно виникаючі нові явища і події повсякденного життя. Детальне регулювання всіх питань суспільного життя в кодифікаційних актах, з одного боку, порушувало б їх стабільність і стійкість, оскільки необхідно було б вносити зміни і доповнення, пов'язані із заміною застарілих правових положень новими, які б відповідали сучасним умовам суспільної життєдіяльності, а з іншого – сприяло б перевантаженню верхнього законодавчого ешелону із-за необхідності законодавства на відповідному рівні»¹⁷. Однак, заради справедливості, слід зазначити, що така точка зору висловлювалася і пропонувалася вченим декілька десятиліть тому.

З позицією Н. В. Сільченко не погоджується переважна більшість вчених сьогодні, оскільки наведені автором міркування не можуть вплинути на процес кодифікації як такої.

З огляду на це варто нагадати, що деякі вчені не вважають кодифікацію самостійним видом систематизації. Мотивування таких суджень полягає головним чином у тому, що при кодифікації упорядник не обмежується приведенням в порядок тексту діючих актів, а прагне у зведеному законі (акт правотворчості) викладати внутрішньо узгоджені правові приписи. Своєрідністю юридичної природи кодифікації є те, що це особливий вид систематизації і одночасно найважливіша складова процесу уніфікації правотворчості. Поєднання цих двох начал передбачає відмінність кодифікації не від систематизації взагалі, а від такої її форми, як інкорпорація.

Говорячи про можливість результатів саме кодифікації, хотілося б навести думку українських теоретиків, які вважають, що кодифікаційний акт не тільки впорядковує чинне законодавство, а й якісно його вдосконалює, методологічно «ушляхетнює». Досконалий кодекс сам по собі є свідченням високого рівня юридичної думки та нормотворчості в країні і водночас потужним поштовхом до подальших наукових досліджень відповідної галузі, розроблення та видання нових нормативно-правових актів на виконання його приписів¹⁸.

Таким чином, можна з упевненістю констатувати, що систематизаційні процеси щодо впорядкування законодавства є реалією сучасного правового розвитку, а їх удосконалення – перспективним науковим напрямом, якого конче потребує практична юридична діяльність.

¹ Поленина С. В. Основы гражданского законодательства и гражданского кодекса / С. В. Поленина. – М., 1968. – С. 82–83.

² Поленина С. В. Теоретические проблемы системы советского законодательства / С. В. Поленина. – М., 1979. – С. 200.

³ Бару М. И. Унификация и дифференциация норм трудового права / М. И. Бару // Советское государство и право. – 1971. – № 10. – С. 45.

⁴ Садиков О. Н. Унификация как средство совершенствования гражданского законодательства / О. Н. Садиков // Правоведение. – 1972. – № 6. – С. 95.

⁵ Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження) : моногр. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Вид-во Фенікс, 2007. – С. 223–230. – 400 с.

⁶ Законопроекування: сучасні реалії та тенденції розвитку : моногр. / О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук, О. В. Богачова та ін.; за ред. О. В. Зайчука, О. В. Богачової. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута». – 232 с. – С. 85–116.

⁷ Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2012. – С. 837. – 1020 с.

⁸ Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 40. – 688 с.

⁹ Мухаєв Р. Т. Теория государства и права : учеб. для вузов / Р. Т. Мухаєв. – М. : Изд-во «Приор», 2002. – С. 329. – 464 с.

¹⁰ Загальна теорія держави і права : підруч. для студентів юридичних вищих навчальних закладів / В. М. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О. В. Петришина. – Х. : Право, 2009. – С. 313. – 584 с.

¹¹ Рассказов Л. П. Теория государства и права : учеб. / Л. П. Рассказов. – М., 2008. – С. 329–331.

¹² Радько Т. Н. Теория государства и права : учеб. для бакалавров / Т. Н. Радько. – М. : Проспект, 2016. – С. 183. – 496 с.

¹³ Морозова Л. А. Теория государства и права / Л. А. Морозова. – М., 2004. – С. 269.

¹⁴ Абдулаев М. И. Проблемы теории государства и права / М. И. Абдулаев, С. А. Комаров. – СПб., 2003. – С. 315.

¹⁵ Зайчук О. В. Поняття, зміст, сутність та види систематизації законодавства / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко // Правова держава. – 2003. – № 14. – С. 8–13.

¹⁶ Мала енциклопедія теорії держави і права / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. – К. : Вид-во Європейського університету, 2010. – С. 118. – 368 с.

¹⁷ Сильченко Н. В. Кодифицированные акты и их типы / Н. В. Сильченко // Советское государство и право. – 1980. – № 10. – С. 124.

¹⁸ Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. – Х. : Право, 2014. – 368 с. – С. 221–230.

Резюме

Иванченко О. П. Систематизація законодавства: науковий вектор, практичні потреби.

Стаття присвячена науковому узагальненню терміна «систематизація законодавства», опрацюванню відповідних методологічних підходів до розуміння сутності цього процесу, виокремленню ролі систематизації в адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Особливий вектор присвячений розгляду категорії «кодифікація», визначення його сутності в юридичній науці минулого та сьогодення.

Особливістю викладу є намагання продемонструвати не тільки «технологічні» відмінності систематизації у минулому та щодо сучасного правового розвитку, а й зупинитися на сутнісних особливостях цього процесу.

Ключові слова: систематизація, законодавство, кодифікація, ознаки систематизації, властивості систематизації.

Резюме

Иванченко О. П. Систематизация законодательства: научный вектор, практические потребности.

Статья посвящена научному обобщению термина «систематизация законодательства», обработке соответствующих методологических подходов к пониманию сущности этого процесса, выделению роли систематизации в адаптации законодательства Украины к законодательству ЕС. Особый вектор посвящен рассмотрению категории «кодификация», определение его сущности в юридической науке прошлого и настоящего.

Особенностью изложения является попытка продемонстрировать не только «технологические» различия систематизации в прошлом и относительно современного правового развития, но и остановиться на сущностных особенностях этого процесса.

Ключевые слова: систематизация, законодательство, кодификация, признаки систематизации, свойства систематизации.

Summary

Ivanchenko O. Systematic legislation: scientific vector practical needs.

Article dedicated to scientific analysis of the term “systematization of legislation”, preparation of relevant methodological approaches to understanding the essence of this process, identification of the role of systematization in the approximation of Ukraine to EU legislation. Special vector devoted to the category “codification”, determining its nature in the jurisprudence of the past and present.

The feature presentation is an attempt to demonstrate not only the “technological” differences systematization in the past and on the current legal development, but also dwell on the essential features of this process.

Key words: systematization, legislation, codification, signs of systematization, systematizes properties.

УДК 340.12

В. М. КОЗАЧЕНКО

Віта Михайлівна Козаченко, здобувач Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В АНГЛОСАКСОНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Революційні події в Україні у 2014 р. підтвердили неабияку роль правосвідомості у захисті природних прав громадян на життя, здоров'я та безпеку. Інститути позитивного права виявились неспроможними забезпечити та гарантувати вищезазначені права в тих умовах. Тому актуалізується науковий інтерес до ролі правосвідомості у регулюванні суспільних відносин та правозастосуванні. Без дослідження першоджерел у цьому питанні, зокрема історичному досвіді застосування правосвідомості як джерела права, неможливо вирішити численні теоретичні та прикладні аспекти його сучасного втілення у правотворччу та правозастосовну практику України. Аналіз генези правосвідомості та її ролі у правовому регулюванні й правозастосуванні однієї з найстаріших правових систем світу – англосаксонської – дасть можливість виявити загальне та особливе у функціонуванні цього феномена.

© В. М. Козаченко, 2015